

Het algemeen besluit verdient onze aandacht. Verhulst stelt er dat een van de kenmerken van de Belgische landbouw het overwicht van de kleine bedrijven is. Verder stelt hij dat er een verschil in evolutie te bespeuren valt binnen de grenzen van het huidige koninkrijk, de Schelde vormt de grens tussen de gebieden met een sterkere en een zwakkere inplanting van het domaniaal regime. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw echter komt de kleine exploitatie steeds meer onder druk om gedurende het tweede kwart van de negentiende eeuw ten onder te gaan.

Ieder hoofdstuk bestrijkt een bepaalde periode in de geschiedenis, de afbakening was echter niet gemakkelijk, maar wij kunnen de auteur volledig bijtreden in zijn keuze. Beslaan de hoofdstukken niet altijd een even lange periode, inhoudelijk zijn ze zeer evenwichtig uitgewerkt: ieder aspect van de rurale geschiedenis komt er aan bod en de auteur is er in geslaagd een werkelijke *Précis* voor te stellen die gesteund is op een nagenoeg perfecte kennis van de voorhanden zijnde literatuur. Daar het werk enerzijds niet gebukt gaat onder een loodzwaar notenapparaat en anderzijds vlot geschreven werd waarbij de illustraties, tabellen en grafieken een terechte plaats toebedeeld krijgen, mogen wij ons verheugen over de komst van deze 'grote synthese' die het beroemde maar te technische en te weinig historische *Geschiedenis van de landbouw in België* van Lindemans niet alleen aanvult maar ook vervangt. Wij kunnen alleen maar hopen dat, wanneer eenmaal de door inleider G. Despy gewilde systematische studie van de landbouw in Wallonië is gepubliceerd, Verhulst een *Geschiedenis van de Belgische landbouw* het levenslicht laat zien.

P. Vandewalle

Ph. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle* (Mémoires de la classe des lettres XIV, 1; Brussel: Paleis der academiën, 1987, 598 blz., ISBN 2 8031 0061 4).

Wie dit boek ter lezing opneemt moet moed hebben, maar wie het doet wordt beloond voor de lange inspanning. Het werk is ontstaan uit een project van de Algemene praktische rechtsverzameling, dat thans mede door het Comité voor rechtsgeschiedenis (opgericht in de schoot van de Koninklijke Academie) wordt uitgewerkt en dat historische bijdragen zou omvatten voor alle domeinen van het recht. De oorspronkelijk gevraagde bijdrage over het zakenrecht is uitgegroeid tot een historische studie over alle gebieden van het privaatrecht. De twee bestaande studies, namelijk Britz (1846, huwelijksgoederenrecht, erfenisrecht, verbintenissen en koopcontract) en Defacqz (1873, Algemeen deel, personenrecht en zakenrecht) waren onvolledig en hadden weinig rechtshistorische pretentie, daar zij alleen een praktisch belang nastreefden, namelijk het kennen (in de eerste helft van de negentiende eeuw) van de op het einde van het *ancien régime* geldende regels. De bedoeling van de auteur was dan ook dubbel: de gegevens van Britz en Defacqz aanvullen voor het einde van het *ancien régime*, maar ook de geschiedenis van de instellingen van het privaatrecht opnieuw schrijven, een opzet waarin hij schitterend is geslaagd.

Het gaat om het privaatrecht van de twaalfde eeuw tot 1794 (inval van de Franse legers) in de Zuidelijke Nederlanden (Spaanse Nederlanden en de geestelijke vorstendommen Luik en Stavelot), een gebied dat reeds vanaf de dertiende eeuw tamelijk vaste grenzen kende. In die eeuwen werd het privaatrecht gevormd: ordonnanties, oorkonden, privileges, stadsregelingen, optekeningen van praktijks en costumen, sedert Karel V al of niet gehomologeerd. Het was essentieel een gewoonterecht, teruggaand op Germaans recht, maar met verschillen niet alleen

tussen verschillende streken (huwelijksgoederenrecht, erfenisrecht) maar tevens tussen stad en platteland (zakenrecht, verbintenissen).

Ratione materiae wordt naast de materie die het voorwerp uitmaakt van ons huidig privaatrecht, tevens aandacht besteed aan enkele elementen van publiek recht, namelijk de standen, voogdijcontrole van de overheid, rol van de overheid bij uitvoering van verbintenissen, wetgeving op de dode hand, woekerbestrijding, enz. ...

De auteur dient zijn werk aan als een handboek ten behoeve van de vorsers, vooral deze van de lokale geschiedenis. Het is gebaseerd op meestal uitgegeven bronnenmateriaal. De rechtspraak wordt dus weinig gebruikt aangezien daar geen grondige studies over bestaan. De auteur heeft vooral interesse voor de evolutie van het gewoonterecht, zoals het door de eeuwen heen door de praktijksn gestalte krijgt, al of niet beïnvloed door het kanoniek recht, het romeins recht en de wetgeving.

De opbouw van het werk volgt de geledingen van het Burgerlijk Wetboek: personen- en familierecht (deel I); zakenrecht (deel II); huwelijksgoederenrecht (deel III); erfrecht, zowel *ab intestat* als testamentair (deel IV); verbintenissen- en contractenrecht.

De opbouw van het werk is exemplarisch. Elk onderdeel van enige waarde is ingeleid door een oriënterende bibliografie. Op nagenoeg elke uiteenzetting volgt, duidelijk verscheiden in de bladspiegel, een woorduitleg, een verduidelijkende verklaring, een speciërende bibliografie, een grondiger discussie in verband met een of andere theorie. Elke gedachte-eenheid draagt een nummer: dit verhoogt de consulteerbaarheid van het werk. Hoewel aangeduid als een handboek is het werk diepgaand en laat het geen enkel aspect onbesproken. De erfopvolging *ab intestat* kan hier als duidelijk voorbeeld gelden: de eerste afdeling (A. 'Caractères généraux') oriënteert de lezer uitstekend: 1 'Complexité et diversité des règles du droit-successoral'; 2 'Les groupes de coutumes 'flamingant' et 'picard-wallon': l'apport de J. Yver'; 3 'Les théories de E. M. Meyers'; 4 'Les vues de R. Jacob'; 5 'Droit urbain et droit rural'; 6 'L'évolution du droit successoral'. Nooit heb ik betere uiteenzettingen gelezen, zowel naar analyse als naar synthese, van de bevindingen.

Een uitstekende index van plaats- en persoonsnamen, en een zakenindex maken het boek tot een handig naslagwerk. 14 kaarten brengen de uiterst gediversifieerde materie van het privaatrecht in beeld: hoe moeilijk het is, maar hoe verhelderend, blijkt uit de kaarten zelf. Een kaart van de Zuidelijke Nederlanden kan uitgeplooid naast de leestekst situerend helpen.

Een groot werk! Men kan stellen dat de rechtspraak als bron ontbreekt, dat de inleidende bibliografie in een paar gevallen grondiger had gekund, bijvoorbeeld het huwelijk (deel I, hfdst. VI). Maar wie het boek herleest en opnieuw consulteert wordt getroffen door de heldere, volledige en gestoffeerde uiteenzetting, die zó gefundeerd en definitief (!) is. Het boek is de neerslag van een hele carrière in dienst van de geschiedenis van het privaatrecht. Een groter afscheidscollege kon de rechtsgeschiedenis zich niet toewensen. Schreef Horatius niet: 'Monumentum exegi aere perennius'? Zo'n monument is dit werk ook!

D. Lambrecht

K. A. H. W. Leenders, *Verdwenen venen. Een onderzoek naar de ligging en exploitatie van thans verdwenen venen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad (1250-1750)* (Reeks landschapsstudies XIII, Historische uitgaven van het Gemeentekrediet van België LXXVIII; Brussel-Wageningen: Pudoc, 1989, 351 blz., f65,-, ISBN 90 220 0991 2).

Dat er eertijds in West-Brabant veen gelegen heeft, wordt door niemand ontkend. Over de uitbreidbaarheid van die voormalige veenbedekking en de betekenis van dat veen voor de